

Date: 19th April-2026

**O‘SMIRLAR ZO‘RAVONLIGINING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI:
INTEGRATIV YONDASHUV**

Shermatov Javohir Sherzotovich
Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

**PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF ADOLESCENT VIOLENCE: AN
INTEGRATIVE APPROACH**

Shermatov Javohir Sherzotovich
Teacher at Qarshi International University

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘smirlar zo‘ravonligi fenomenining psixologik determinantlari integrativ yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘smirlik davridagi agressiv xatti-harakatlarning shakllanishiga ta’sir qiluvchi individual-psixologik, oilaviy, ijtimoiy hamda madaniy omillar o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganiladi. Integrativ yondashuv asosida zo‘ravonlikni tushuntiruvchi turli psixologik nazariyalar sintez qilinib, o‘smirlarning agressiv xatti-harakatlari shakllanishining ko‘p omilli modeli taklif etiladi. Tadqiqot natijalari o‘smirlar zo‘ravonligini profilaktika qilishda kompleks psixologik yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: O‘smirlik davri, zo‘ravonlik, agressiya, psixologik determinantlar, integrativ yondashuv, ijtimoiy omillar, oilaviy muhit.

Abstract. This article analyzes the psychological determinants of adolescent violence based on an integrative approach. The study examines the interrelated influence of individual psychological, family, social, and cultural factors on the formation of aggressive behavior during adolescence. Within the framework of the integrative approach, various psychological theories explaining violence are synthesized, and a multifactorial model of the development of adolescents’ aggressive behavior is proposed. The results of the study indicate the necessity of a comprehensive psychological approach in preventing adolescent violence.

Keywords: adolescence, violence, aggression, psychological determinants, integrative approach, social factors, family environment.

O‘smirlik davri inson rivojlanishining eng murakkab bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi, emotsional barqarorligi hamda ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Zamonaviy jamiyatda o‘smirlar orasida zo‘ravonlik va agressiv xatti-harakatlarning ortib borishi psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlari oldida dolzarb muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqotchilarning fikricha, o‘smirlar zo‘ravonligi faqat individual psixologik xususiyatlar bilan emas, balki oilaviy muhit, ijtimoiy sharoitlar, tengdoshlar ta’siri hamda ommaviy madaniyat kabi

Date: 19th April-2026

omillar bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli mazkur muammoni o'rganishda **integrativ yondashuv** alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. O'smirlar agressiyasi va zo'rvonligini tushuntirishga qaratilgan turli nazariyalar mavjud.

Psixoanalitik yondashuv vakillari (Freyd, Fromm) agressiyani inson tabiatidagi instinktiv energiyaning namoyon bo'lishi sifatida talqin qiladilar.

Ijtimoiy o'rganish nazariyasi (Bandura) esa agressiv xatti-harakatlar kuzatish va taqlid orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'rvonlik muhitida ulg'aygan o'smirlar agressiv xatti-harakatlarni oson o'zlashtiradilar.

Ekologik yondashuv (Bronfenbrenner) esa shaxs rivojlanishiga mikro, mezo va makro ijtimoiy tizimlar ta'sirini ta'kidlaydi.

Mahalliy psixologik tadqiqotlarda ham o'smirlarning agressiv xatti-harakatlari oilaviy tarbiya, maktab muhiti hamda ijtimoiy stress bilan bog'liqligi qayd etilgan.

Mazkur tadqiqot o'smirlar zo'rvonligining psixologik determinantlarini chuqur va har tomonlama o'rganish maqsadida integrativ metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Integrativ yondashuv turli psixologik nazariyalar, ilmiy qarashlar va tadqiqot usullarini birlashtirgan holda muammoni kompleks tarzda tahlil qilish imkonini beradi. Chunki o'smirlar zo'rvonligi birgina omil bilan emas, balki shaxsning individual xususiyatlari, oilaviy muhit, ijtimoiy sharoitlar hamda madaniy ta'sirlarning o'zaro bog'liqligi natijasida shakllanadigan murakkab psixologik hodisa hisoblanadi. Shuning uchun tadqiqotda muammoni turli nuqtai nazarlardan yoritishga imkon beruvchi bir nechta ilmiy usullar qo'llanildi. Avvalo, tadqiqot jarayonida nazariy tahlil usulidan foydalanildi. Ushbu usul yordamida o'smirlar agressiyasi va zo'rvonligi muammosiga oid mahalliy hamda xorijiy psixologik adabiyotlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar va empirik tadqiqotlar tahlil qilindi. Nazariy tahlil orqali o'smirlar zo'rvonligining kelib chiqish sabablarini tushuntiruvchi turli psixologik konsepsiyalar, jumladan, psixoanalitik, ijtimoiy o'rganish, kognitiv hamda ekologik yondashuvlarning ilmiy qarashlari o'rganilib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Tadqiqotda, shuningdek, psixologik kontent-tahlil usulidan ham foydalanildi. Mazkur usul orqali ilmiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlar, tadqiqot natijalari hamda nazariy qarashlar tizimli ravishda tahlil qilinib, o'smirlar zo'rvonligining asosiy psixologik determinantlari ajratib olindi. Kontent-tahlil usuli turli tadqiqotlarda uchraydigan muhim tushunchalar, omillar va psixologik mexanizmlarni umumlashtirish hamda ularni tizimlashtirish imkonini berdi. Bundan tashqari, taqqoslash metodi qo'llanilib, o'smirlar zo'rvonligini tushuntiruvchi turli nazariy yondashuvlar o'zaro qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida turli ilmiy maktablar tomonidan ilgari surilgan qarashlarning o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, ularning o'smirlar agressiv xulq-atvorini izohlashdagi ilmiy ahamiyati baholandi.

Tadqiqotning yana bir muhim metodologik asosi tizimli yondashuv bo'ldi. Tizimli yondashuvga ko'ra, shaxs xulq-atvori turli psixologik, ijtimoiy va madaniy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli o'smirlar zo'rvonligi ham alohida bir omil bilan emas, balki shaxsning individual xususiyatlari, oilaviy muhit, tengdoshlar

Date: 19th April-2026

guruhi hamda jamiyatdagi ijtimoiy sharoitlarning murakkab o'zaro aloqasi orqali yuzaga keladi. Integrativ yondashuv aynan shu omillarni bir butun tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Umuman olganda, tadqiqotda qo'llanilgan metodologik yondashuvlar o'smirlar zo'ravonligi fenomenini har tomonlama tahlil qilish, uning psixologik determinantlarini aniqlash hamda ushbu hodisaning ko'p omilli tabiatini ilmiy asosda yoritishga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'smirlar zo'ravonligi birgina omil ta'sirida emas, balki turli psixologik, ijtimoiy va oilaviy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Integrativ tahlil asosida o'smirlar zo'ravonligining asosiy psixologik determinantlarini bir necha guruhlarga ajratish mumkin bo'ldi. Avvalo, individual-psixologik omillar o'smirlarning agressiv xatti-harakatlari shakllanishida muhim rol o'ynaydi. O'smirlar davri emotsional jihatdan beqarorlik, ichki ziddiyatlar va o'zini anglash jarayonining kuchayishi bilan tavsiflanadi. Mazkur davrda emotsional nazoratning yetarli darajada shakllanmaganligi o'smirlarning turli stressli vaziyatlarga keskin va impulsiv munosabat bildirishiga sabab bo'lishi mumkin. Past emotsional nazoratga ega bo'lgan o'smirlar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchilikka duch keladilar va ko'pincha agressiv reaksiyalar orqali ichki ziddiyatlarini namoyon etadilar. Shuningdek, impulsivlik ham agressiv xulq-atvorning muhim psixologik determinantlaridan biri hisoblanadi. Impulsiv o'smirlar vaziyatni chuqur tahlil qilmasdan, tezkor va ko'pincha nazorsiz qarorlar qabul qiladilar. Bunday xatti-harakatlar esa nizoli vaziyatlarda zo'ravonlikka moyillikni kuchaytirishi mumkin.

O'smirlar zo'ravonligining yana bir muhim omili empatiya darajasining pastligi bilan bog'liq. Empatiya insonning boshqalarning hissiy holatini tushunish va unga hamdardlik bildirish qobiliyatini ifodalaydi. Empatiya yetarli darajada rivojlanmagan o'smirlar boshqa insonlarning his-tuyg'ularini to'liq anglay olmaydilar va shu sababli ularning xatti-harakatlari ko'pincha boshqalarga zarar yetkazishi mumkin. Bundan tashqari, o'zini baholashdagi nomutanosiblik ham o'smirlarning agressiv xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. O'zini baholash darajasining haddan tashqari past yoki aksincha, haddan tashqari yuqori bo'lishi o'smirlarning ijtimoiy muhit bilan moslashuviga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Past o'zini baholashga ega o'smirlar ko'pincha o'zlarini himoya qilish maqsadida agressiv reaksiyalarni namoyon qiladilar.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, oilaviy omillar o'smirlar zo'ravonligining shakllanishida alohida ahamiyatga ega. Oila shaxs rivojlanishining eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, o'smirlarning xulq-atvori va qadriyatlar tizimi aynan oilaviy muhitda shakllanadi. Oilada yuzaga keladigan nizolar, ota-ona o'rtasidagi kelishmovchiliklar hamda emotsional ziddiyatlar o'smirlarning psixologik barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xususan, ota-onaning avtoritar tarbiya uslubi o'smirlarning agressiv xulq-atvorini kuchaytiruvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Haddan tashqari qat'iy nazorat, jazoga asoslangan tarbiya uslubi o'smirlarning ichki noroziligini kuchaytiradi va bu holat ba'zan agressiv xatti-harakatlar orqali ifodalanadi. Shuningdek, emotsional befarqlik va ota-onaning farzandga yetarli darajada e'tibor

Date: 19th April-2026

bermasligi ham o'smirlarning psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zini tushunilmagan va qo'llab-quvvatlanmagan deb his qilgan o'smirlar ko'pincha agressiv xatti-harakatlar orqali e'tibor qozonishga harakat qiladilar. Bundan tashqari, nazoratning yetishmasligi ham o'smirlar xulq-atvorining salbiy yo'nalishda shakllanishiga olib kelishi mumkin. Ota-onaning farzand faoliyati ustidan yetarli nazorat o'rnatmasligi, uning ijtimoiy muhitini kuzatib bormasligi o'smirlarning deviant xulq-atvoriga moyilligini kuchaytiradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari o'smirlar zo'ravonligi murakkab va ko'p omilli psixologik hodisa ekanligini ko'rsatadi. Individual psixologik xususiyatlar, oilaviy muhit hamda ijtimoiy sharoitlarning o'zaro ta'siri o'smirlarning agressiv xatti-harakatlari shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ushbu muammoni hal qilishda kompleks va integrativ psixologik yondashuvdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari o'smirlar zo'ravonligi murakkab va ko'p omilli psixologik fenomen ekanligini ko'rsatdi. Mazkur hodisaning shakllanishida shaxsning individual psixologik xususiyatlari bilan bir qatorda oilaviy muhit, ijtimoiy sharoitlar hamda tarbiyaviy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, emotsional nazoratning yetarli darajada rivojlanmaganligi, impulsivlik, empatiya darajasining pastligi va o'zini baholashdagi nomutanosiblik kabi individual omillar o'smirlarning agressiv xatti-harakatlariga zamin yaratishi mumkin. Shu bilan birga, oilaviy muhitdagi nizolar, ota-onaning avtoritar yoki befarq tarbiya uslubi, shuningdek, nazoratning yetishmasligi kabi omillar ham o'smirlarning zo'ravonlikka moyilligini kuchaytiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib shuni ta'kidlash mumkinki, o'smirlar zo'ravonligini kamaytirish va uning oldini olish uchun kompleks va tizimli yondashuv zarur. Avvalo, oilalarda sog'lom psixologik muhitni shakllantirish, ota-onalarning tarbiyaviy mas'uliyatini oshirish hamda farzandlar bilan samimiy va qo'llab-quvvatlovchi munosabatlarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ta'lim muassasalarida o'smirlarning psixologik holatini mustahkamlashga qaratilgan profilaktik dasturlarni joriy etish, konfliktlarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish hamda emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan trening va psixologik mashg'ulotlarni tashkil etish zarur hisoblanadi. Bundan tashqari, o'smirlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash hamda ijobiy ijtimoiy muhit yaratish ham zo'ravonlikning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, integrativ yondashuv o'smirlar zo'ravonligini chuqurroq anglash, uning psixologik determinantlarini tizimli ravishda tahlil qilish hamda samarali profilaktika strategiyalarini ishlab chiqish uchun muhim ilmiy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv turli omillarning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda o'smirlar orasida zo'ravonlikning kamayishiga qaratilgan kompleks psixologik va pedagogik choralarni ishlab chiqish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bandura A. Social Learning Theory. – New York, 1977.

Date: 19th April-2026

2. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. – Harvard University Press, 1979.
3. Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness. – New York, 1973.
4. G‘oziev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2002.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent, 2015.

